

BOD PÉTER MINT VERSÍRÓ.

A szatmári békére következő időt akár hanyatlás korának, akár nemzetietlennek nevezzük, mindenképen irodalmunknak, főképp költészetünknek szegény és meddő korszakát kell benne látni és jogosultnak tartani minden törekvést, mely valami csekélységgel gyarapítani akarja.

Bod Péter neve közismeret és tisztelet tárgya irodalmunkban; mint versíró se ismeretlen egészen, hiszen gróf Bethlen Kata verses életrajza nyomtatásban is megjelent.¹ Az igaz, hogy nincs benne köszönet; szinte azt kívánjuk, bár ne jelent volna meg, mert költészetnek 200 évvel előbb se számított volna irodalmunkban. Hihetetlenül lapos próza, a költői alakításnak nyoma sincs benne. Szerzőjének nincs fogalma arról, hogy egy derék, jámbor asszony élete, a legkinosabb történeti hűséggel előadva, még nem költői tárgy.

Vond bár kívül reá költői mázad :
A póre tartalom fejedre lázad. (Arany.)

Hátha még az a külső költői máz is hiányzik! Avagy költészet-e az efféle :

Kilentz esztendőben immáron jár vala,
Szülei Házokban kedvesen nyargala,
Mikoron hirtelen vér-hasban meg-hala,
Nagy Familiája benne nagy kárt valla.

Vagy ez :

Könyveit egyformán mind bé is köttette,
Nevét A. B. K.-ával sarkára jedzette, *
Hévizi Palotán polizra helyhezette,
Elméjét azokban úgy gyönyörködtette.

És még ez egy :

Gábor, Adám, Miklós Ádámtól marattak ;
Bánfi Klára Asszony Annyoktól tartattak,
Tisztesség fényében Attyoktól hagyattak,
Mind hárman Nagy Urak, Királytól áldottak.

¹ Bod Péter : Tiszta, fényes drága bibor. Kolozsvár, 1762.

Szinte válogatás nélkül idézek, mert másformát idézni alig lehetne. Ezek a versek aligha állnak közelebb a költészethez, mint az a tömérdek rettenetes alexandrin, a melybe Bod kortársa Apor Péter unalmában átírta prózai munkáit. Bod Péter azonban tudott ennél különbet is, éppen ezt akarják igazolni e sorok.

Szent Hilárius címmel jelent meg egy könyve 1760-ban. Afféle életbölcseleti munka ez, mely szól Istenről, vallásról, világról, férfiak- és asszonyokról, bűnről, időről, gazdagságról, tudományról, nyavalyákról, orvosokról stb. Káté formában, kérdések- és feleletekben van írva, erősen vallásos szellemben. A feleletekben sok a latin idézet, rendesen vers; szerzőnk ezeket majdnem kivétel nélkül mindig lefordítja, még pedig néha versben. Ha Bod Péternek valami köze van a magyar költészethez, csak e versek révén lehet, nem urnője verses életrajza által.

E versekről eddigelé egyáltalán nem volt szó irodalomtörténetünkben és nincs határozott bizonyítéka annak, hogy valaki észrevette őket. Mit akarok ezzel mondani? Ezek a versek nem versformában vannak írva, hanem így:

A' mi engem' terhel nagyon, ez, hogy Feleségem vagyok.
Már most nem lehetetlen, hogy ebben a formában nem vették észre a verset. Bizonyos, hogy Bod monographusai (gr. Mikó Imre 1862. Sámuel Aladár 1899.) hallgatnak róluk. Mindössze Haraszti Gyula mond ennyit: Szabadon, tősgyökeres magyarsággal s ily cadentiálással fordít.¹ Annyit jelent-e ez, hogy ő verseket látott bennük? Nem bizonyos.

A következőkben összeállítom e fordításokat, természetesen verses formába átírva. Az eredeti helyesírásnak ránc nézve semmi fontossága nem lévén, maira változtatom. A minden egyes versnél előforduló szám szerzőnktől származik, a ki összes kérdéseit megszámoztatta és azokra a kiadásokra vonatkozik, a melyek 508 kérdést és feleletet tartalmaznak; ezek vannak t. i. nagyobb számmal. Csak az 1768-iki kiadást ismerem olyannak, a mely 684 kérdésből áll; azt a néhány verset, mely csak ebben fordul elő, *-gal jelöltem meg.

12. Oratio justi, clavis est coeli; ascendit precatio et descendit Dei miseratio.

* Ha hív ember imádkozik,
Meyországy kinyilatkozik.
A jó imádság égre fut,
Az áldás onnan ide jut.

17. Isti sunt mores, hae nostri temporis artes.

Nézd meg bátor e világot,
S találssz benne ily hívságot.

¹ Haraszti Gyula: Szent Hilárius. Figyelő 1878.

35. Terra pilae similis nullo fulcimini nixa.
Aëre sublimi tam grave pendet onus.

A föld olyan, mint egy lapta,
Vajjon kezébe ki kapta?
Árben függ, egy helyben áll,
Feljebb nem hág, alább nem száll.

59. Osse caret glossa per quam franguntur et ossa.

Noha a nyelvben nincsen csont,
Mégis minden csontot megront.

64. Terra malos homines nunc educat atque pusillos.

Rosszabbakat s kisebbeket
A föld ma tart embereket.

96. Qualis erat mater, filia talis erit.

Ami némű volt az anyja,
Hasonló lesz a leánya.

108. Pondere non isto sentio maius onus.

A mi engem terhel nagyon,
Ez, hogy feleségem nagyon.

180. Proditor ipse sui perditor esse solet.

A ki mást elárul,
Veszély ahhoz járul.

181. Unam qui refugit, duplicat ille crucem.

Egy nyavalyát a ki kerül,
Gyakran osztán sokba merül.

182. Hora dat interdum, quas negat annus opes.

Jobb száznál egy óra,
Dolgod fordul jóra.

183. Multos saepe bonos malos unus perdidit.

Csinál egy sok gonoszt,
Velek időt ha oszt.

186. Moribus antiquis utere, verbis praesentibus.

Régi jó erkölcsöcsel,
Értelmes beszéddel
Élj emberek között.

187. Umbra corpus sequitur.

Árnyék mutat a testre,
Cselekedet az elmére.

189. Mercator, sartor, cerdo, coriarius, emptor, caupo, coquus, figulus, sutor, equito, faber. Inde bibunt omnes.

Nem marad ki ebből takács,
Bőven szivott innen szakács.¹

209. Ut navigemus urget necessitas, ut vivamus non urget.

Hogy most hajókázzunk, a szükség kénszerget,
De hogy tovább éljünk, arra nem serkenget,

232. Vulgus amicitias utilitate probat.

A község te veled csak úgy barátkozik,
Hogy ha a te kezéd néki adakozik.

247.* Retia, quae socio tendis in illa cades.

A mely hálót sokszor kiterítesz másnak,
Nyakadba véletlen esik az magadnak.

294. Spernitur ars patriae.

Nem talál ma kedvet,
Ha hazába termett.

Gallicus nunc tantum sartor in arte placet.

Idegen szakács főz ma csak kedves étket,
Idegen takács szó ma jól, nem ejt vétket.

307. Sub coelo dives nemo repente fuit.

Idővel jó a gazdagság,
Sokakban káros a hamarság,

308. Et duras aperit dextera larga fores.

A kemény zár tudni illik,
Bőv adománynyal megnyílik.

333. Nam fida est custos, addita pauperies.

Szegény bátran jár-kél,
Senkitől is nem fél.

362.* Peccatorum myrias calamitatum chilias.

Ha mi bűnt nem tennénk,
Büntetést sem vennénk.

¹ Bod lefordította az egész szöveget, de csak ez a két sor kétségtelen vers.

377.* Fleres, si scires unum tua tempora mensem. Rides cum non sit forsitan una dies.

Ha tudnád életednek csak egy hava vagyok,
Megdobbannál mindjárt s sírnál azon nagyon.
Nevetsz mégis, holott hátha csak egy napja,
Sincsen életednek s fejed halál kapja.

385. Si vis ulcisci, sile et funestam dedisti plagam.

Ha szívedben bosszút nem főzsz,
Véle ellenséget meggyőzsz.

399. Nemo sibi turpis corvo licet atrior esset.

Senki ő magának nem tetszhetik rúttnak,
Fekete holló is tetszik szép galambnak.

400. Ne subeas poenas, ungere parce genas.

Hagyd el a kendőzést,
Ne találj vesszőzést.

402. Latroni nunquam credere latro solet.

Csalárd a csalárdot,
Tolvaj tolvajlót
Megesmérni szokott.

403. Fur maior furem deludit saepe minorem.

Nagy tolvaj kicsinyt,
Néha rosszról megint,
Maga másét nyeli,
Préda száját teli.

405. Pressus idem semper pondus ubique, feram.

Én akárhol éljek,
Tereh alatt lézlek.

Mutat herum, nullo tempore mutat onus.

Tereh nélkül nem lesz,
Ura akárki lesz.

406. Sufficit ad nostram musca vel una necem.

Egy darázs megölhet,
Gödörbe tétethet.

407. Unus vel nullus quae facis, ista sciat.

Mit csinálsz, tudja ki,
Vagy csak egy, vagy senki.

Qui multis aperit senza tegenda perit.

Titkát soknak ki jelenti,
Magát az így ezzel veszti.

410. Libertas omnes aureas vincit opes.
 Mindennél jobb gazdagság,
 Az arany szép szabadság.
 Nem ér ezzel világ kincse,
 Ha lábadon a bilincse.
413. Auricula surdus venter utraque caret.
 Nincsen füle a hasnak,
 Nem kell annak az énekszó,
 Hanem kolbász, lencse, borsó.
414. Justos non habitus, sed manifestat opus.
 Barátot, apáczát,
 Csuklya ruha nem csinál,
 Hanem ő ki legyen,
 Mutatja az, a mit csinál.
417. Quando dat ignis aquas, tunc dat avarus opes.
 Mikor tűzből víz kiomlik,
 Fösvény gazdag adakozik.
422. Impietas veteris gravius sentitur amici.
 Ha barátod kövel hajít,
 Mélyebben ez megsebesít.
432. Quo maiore premor pondere, maior ero.
 Nagy tereh ha terhel,
 Engem azzal nevel,
433. Poenam discipulo proficiente luet.
 Ha mit szenvedett ő,
 Megfizet, ha felnő.
434. Nux, asinus, mulier simili sunt lege ligati, Haec tria nil recte, ni quatiantur, agunt.
 Asszony, szamár diófa ha nem veretnek,
 Jó gyümölcsöt másként soha nem teremnek.
 Hárman egy törvények vagyón hát ezeknek,
 Másszor okát ne kérd gyümölcstermésüknek.¹
448. Saepe vir in puero est, in sene saepe puer.
 A kis gyermek néha mutat eszességet,
 A vén ember pedig merő gyermekséget.
458. Accipe dum dolet.
 Mikoron fáj a betegnek,
 Viseld gondját erszényednek.

¹ Versformában van a szövegben is.

Est medicinalis medicorum regula talis, ut dicent: da! da
cum clamet languidus: ah! ah!

Ez a medikusok regulája:
Mikor kiált beteg szája,
Akkor markát arany szállja.

459. Aut sors, aut mors.

Élet halál
Egyet próbál.

463. Vulneribus Christi sit medicina meis.

Jézus sebe sebeimnek,
Orvossága sérelmimnek.

469. Seculo vivere mors est, Christo mori vita.

A ki él világnak, valóságos halál;
A ki meghal annak, az életre talál.

477* Sint Moecenates non deerunt, Flacce Marones, Virgili-
umque tibi vel tua rura dabunt.

Ha jó patrónusok lesznek,
Tudós embereket tesznek.

478. Itt nincs latin szöveg.

Kurva,¹ lator, muzsika,
Ezt hamar ágra osztja (t. i. az örökséget).

480. Siccavit lachrymas glans opulenta meas.

Búmat elapasztó
Reám szállott sok jó.

Ez az 50 vers valamivel teljesebbé teszi Bod írói arcképét. Mellőztem néhány sort, a melyet némi jóakarattal még versnek lehetne venni, valamint két terjedelmesebb verset, a mely már szerzőnknel is versformában van nyomtatva (464., 508). Az egészet fordításnak tekinthetjük, hiszen a latin eredeti csak egy esetben hiányzik (478), talán itt is csak tévedésből. Könnyű észrevenni, hogy szerzőnk meglehetősen szabadon fordít. Némelykor hozzátold az eredetihez (187., 294., 403., 410., 414.), máskor a kifejezésben tanúsít nagyobb szabadságot (35., 182., 186., 399., 458.), szóval

¹ Szinte tuczat számra lehetne bizonyítékot felhozni, hogy ez a szó régente nem lehetett olyan illetlen, tisztességtelen, mint ma. A kurucz költészet, az iskolai drámák (kivétel nélkül tanárok művei, iskolában előadva), Apór Péter Metamorphosis-a stb. mutatják, hogy még a 18. században is kimondható és kinyomtatható szó volt. Sőt maga ez a hely is egy reform. prédikátor szigorúan moralista munkájában bizonyítékul szolgál.

némi eredetiséget nem lehet tőle megtagadni. Nem akarom ezt túlbecsülni; vele egyenlőnek, ha nem többnek tartom verselési készségét; elég jó ütemeit és rímeit, versformáinak változatosságát. Találunk ugyanis nála 6, 7, 8 és 12 tagú sorokat, holott némelyek nemcsak az ő korában, hanem még később is csak a Gyöngyösi népszerű versét, a 4 rímű alexandrint tartják igazi versnek. Elég gyakori inverzióit se tekinthetjük véletlennek, föl kell tennünk, hogy öntudatosan használta a költői kifejezésnek e hatásos eszközeit (17., 180., 183., 247., 407., 432.). Viszont azonban nem tagadható, hogy itt-ott szeplőt ejt versein hibás ütem és szótagszám. Mindent összevéve e kevésbbé költőietlen tárgyban, a mely különben is megfelelt az ő moralista hajlamának, a költészet külső formája iránt érzéket és képességet tanúsított.

Költőt lássunk-e hát Bod Péterben? Ez sok lenne. Én csak valamennyire rehabilitálni akartam; megmutatni, hogy nemcsak olyan költőietlen tárgyról verselt, mint Bethlen Kata életrajza. Elégnek tartom azt mondani, hogy a 18. századból is birunk egy verses példabeszédszerű gyűjteményt, a mely azonban terjedelem és népszerűség tekintetében mélyen Beniczky Péter XVII. századbeli ritmusai alatt marad. Még eredetiség dolgában is, noha erről Beniczkynél is csak mérsékelten szólhatunk. Talán csak egy tekintetben változik meg viszonyuk. Bod mindig rövid, szabatos, Beniczkynél ellenben nem egyszer érezzük, hogy a versszak 9 sorát ki kell tölteni, ha mindjárt rosszul is, pl. úgy, hogy a már kifejtett axiómát túlmagyarázza (224. stb), vagy az utolsó fogásba oda nem tartozó új gondolatot visz be (p. 61., 74., 92.). Egyéb-iránt pedig Beniczky is inkább pattogó, hangzatos verseinek, rímeinek köszönheti népszerűségét, mint eredeti költői tehetségének.

Hátra volna még a latin eredetiről szólni. Ezt azonban nem kutattam és csak annyit mondhatok, hogy egy esetben Juvenalist nevezi meg forrása gyanánt (64). Nem mondom, hogy ezt is nem volna érdemes tudni, de e nélkül is megítélhetjük, hogyan fordít szerzőnk, mivel mindenütt közli az eredetit.

SZIGETVÁRI IVÁN.